

The background is a classical painting depicting a nude woman, likely Leda, standing in a lush landscape. She is holding a large white swan. Two cherubs are in the lower left corner, one holding a bouquet of flowers. The scene is set in a valley with a river, trees, and distant hills under a cloudy sky.

Od seksualności do humanizacji medycyny

Benefis

Zbigniewa Łzdebskiego
słowem pisany

Od seksualności
do humanizacji
medycyny

Od seksualności do humanizacji medycyny

Benefis Zbigniewa Izdebskiego słowem pisany

Redakcja naukowa
Anna Kowalewska, Krzysztof Wąż, Maciej Białorudzki

Recenzenci
prof. dr hab. n. hum. Andrzej Radziejewicz-Winnicki
prof. dr hab. n. med. Mirosław Wielgoś

Redaktor prowadzący
Małgorzata Yamazaki

Redakcja
Grażyna Polkowska-Nowak

Redakcja techniczna
Maryla Broda

Korekta
Grażyna Ćwietkow-Góralna

Projekt okładki i stron tytułowych
Elżbieta Chojna

Ilustracja na okładce
Za: Leonardo da Vinci, *Leda z labędziem*; kopia przypis.: Giovanni Antonio Bazzi, 1510;
zdjęcie Alvesgaspar; CC BY SA 4.0

Portret na s. 2
Hanna Bakula

Zdjęcia
s. 16 – *Radek Polak*; s. 94 – *archiwum rodzinne prof. Zbigniewa Izdebskiego*;
s. 184 – *Katarzyna Paskuda*; s. 304 – *Mirosław Kaźmierczak*

Skład i łamanie
Dariusz Górski

Publikacja dofinansowana przez Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Warszawskiego

© Copyright by Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2022

Anna Kowalewska ORCID 0000-0002-8476-9911 Uniwersytet Warszawski
Krzysztof Wąż ORCID 0000-0002-3072-4793 Uniwersytet Zielonogórski
Maciej Białorudzki ORCID 0000-0001-8291-5543 Uniwersytet Zielonogórski

ISBN 978-83-235-5415-8 (druk) ISBN 978-83-235-5423-3 (pdf online)
ISBN 978-83-235-5431-8 (e-pub) ISBN 978-83-235-5439-4 (mobi)

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego
00-838 Warszawa, ul. Prosta 69
e-mail: wuw@uw.edu.pl
księgarnia internetowa: www.wuw.pl

Wydanie 1, Warszawa 2022

Druk i oprawa: POZKAL

Spis treści

ANNA KOWALEWSKA, KRZYSZTOF WĄŻ, MACIEJ BIAŁORUDZKI Wstęp	9
--	---

CZĘŚĆ I

Mistrz, jego badania i Mistrzowie

RAFAŁ GODOŃ Pedagogika i odpowiedzialność. O sprawach „niewygodnych” w trudnej codzienności edukacyjnej	19
JANUSZ WOJTYCZA Profesor Andrzej Jaczewski, Mistrz i Przyjaciół Jubilatów	28
BEATA WRÓBEL Historia pewnej znajomości: dwie ginekolożki i seksuolog	37
MARIA ŁUKASZEK Refleksje na temat badań profesora Zbigniewa Izdebskiego	47
ANNA WIŁKOMIRSKA Preferencje polityczne a seksualność Polaków. Analiza wybranych aspektów badania profesora Zbigniewa Izdebskiego.	59
EWA IMIELIŃSKI Profesor Zbigniew Izdebski – Przyjaciół naszej rodziny	69
MIROSLAWA DULAT Lubuskie według Izdebskiego: ambasada seksu	71
ANNA SZEWCZYK Mistrz celebrowania jubileuszy – czuły obserwator życia seniorów	79
VIOLETTA OZMINKOWSKI-DAUKSZEWICZ Człowiek w życiu powinien być czemuś wierny	85

CZĘŚĆ II

W stronę seksualności

BEATA PASTWA-WOJCIECHOWSKA Od magii po mroczną głębię, czyli różne aspekty seksualności człowieka w kontekście wiedzy o psychopatycznych sprawach przestępstw seksualnych	95
---	----

DOROTA KARKOWSKA Godność i prawa człowieka a prawa seksualne w płaszczyźnie normatywnej i w działalności judykatury. Wybrane zagadnienia	106
REMIGIUSZ KIJAK Niepełnosprawność i miłość	125
KRZYSZTOF WĄŻ Zdrowie seksualne młodzieży i jego społeczne uwarunkowania	139
JÓZEF HACZYŃSKI „Nie bądź taki szybki Bill” – czyli coś o wytrysku przedwczesnym	150
MACIEJ BIAŁORUDZKI Seks i dietetyka. Co łączy dietetykę z seksuologią?	155
MARIA WOŹNIAK Jak Bob został Genderem, czyli czego nauczył mnie profesor Zbigniew Izdebski	166
ALICJA KOZAKIEWICZ Kobięca ejakulacja – rozważania na temat emocjonalnego wyzwolenia i wstydu	176

CZĘŚĆ III

W stronę humanizacji medycyny

MIROSLAW KALINOWSKI <i>Primum non nocere</i> w kontekście humanizacji medycyny	187
ARKADIUSZ NOWAK Od seksuologii do humanizacji medycyny – refleksje o relacji mistrz–uczeń w rozwoju naukowym Zbigniewa Izdebskiego	195
AGNIESZKA MAŁKOWSKA-SZKUTNIK Zdrowie duchowe i jego rola w radzeniu sobie z chorobą przewlekłą przez dzieci i młodzież	206
AGNIESZKA ŻEROMSKA-MICHNIEWICZ, SZYMON MICHNIEWICZ Humanizm w medycynie – dlaczego to nie działa? Dlaczego jesteśmy tak daleko od pierwotnej definicji? Czy medycyna skoncentrowana na człowieku jest odpowiedzią?	218
ANNA RATAJSKA Profesor Zbigniew Izdebski w moim życiu zawodowym i prywatnym	223

CZĘŚĆ IV

Narracje poza podziałem

MONIKA PŁATEK Romeo z Ulhówka, czyli znajomość prac profesora Zbigniewa Izdebskiego jako lek na emocjonalny analfabetyzm	233
EWA NARKIEWICZ-NIEDBALEC Źródła szczęścia człowieka w różnych fazach życia wynikające nie tylko z miłości i udanego seksu	247
ZDZISŁAW WOŁK Zasady Karla Rogersa w pracy w zawodach zorientowanych na ludzi	259

JOANNA MAZUR Seksualność a nierówności w zdrowiu – wzajemne inspiracje i przenikanie się nauk	270
WOJCIECH RONATOWICZ Rodzice dzieci internetowych – bezpieczeństwo w sieci . . .	281
IRENEUSZ KRZEMIŃSKI Nauka jako służba	293
KONRAD SZOŁAJSKI Współpraca reżysera filmowego z... seksuologiem	298

CZĘŚĆ V

Migawki ze spotkań

HANNA BAKUŁA Od pierwszego wejrzenia	307
ANNA BOROŃ-KACZMARSKA Historia znajomości	309
PAWEŁ JARMUŻEK Przygoda z Profesorem	312
KAZIMIERZ POSPISZYL Kilka wspomnień i refleksji o współpracy z profesorem Zbigniewem Izdebskim	314
AGNIESZKA WALENDZIK-OSTROWSKA, JOANNA DEC-PIETROWSKA Nasze życie zawodowe z Profesorem – 25 wspólnych lat	318
JERZY RADOMSKI Jak poznałem profesora Zbigniewa Izdebskiego	323
EWA KEMPISTY-JEZNACH Pierwsze spotkanie	326
EWA JASKE Ze Zbyszkiem na „ty”	329
EUGENIUSZ KURZAWA Kolega Zbyszek Izdebski	333
KRZYSZTOF DAUKSZEWICZ Opowieść o przyjaźni	337
Życzenia	339
O Autorach	353

Wstęp

Przekazujemy czytelnikom książkę, która powstała z potrzeby uhonorowania dokonań profesora Zbigniewa Izdebskiego. Nie chcieliśmy tworzyć księgi jubileuszowej na zwyczajowo celebrowane 65. urodziny, które Profesor obchodził rok temu. Traktujemy go jako niezwykłego człowieka – w nawiązaniu zatem do dnia i miesiąca jego urodzin (6 czerwca) wydajemy tę publikację na 66. urodziny. Inicjatywa takiego uhonorowania Jubilata zrodziła się we wrześniu 2021 roku w Ropkach, wiosce położonej w Beskidzie Niskim, podczas wyjazdu na uroczystości pogrzebowe Mistrza Profesora – profesora Andrzeja Jaczewskiego. Pozycja profesora Zbigniewa Izdebskiego w środowisku naukowym, jego badania i publikacje, a także niezwykła aktywność medialna oraz to, że sam pamięta o potrzebie docenienia i uczczenia ważnych chwil w życiu innych osób, sprawiają, że opublikowanie tej książki w przeddzień ważnej cezury w jego życiu jest dla wielu osób sprawą ważną. Profesor zawsze nas inspiruje i zaskakuje nowymi pomysłami. Może chociaż raz uda się nam go zaskoczyć, przysporzyć mu energii i dodać sił na kolejne lata... nie tylko pracy. Plan opublikowania książki był ambitny. Mieliśmy zaledwie osiem miesięcy na realizację wszystkich jego etapów – od wystosowania zaproszeń do potencjalnych autorów po oddanie tekstów do wydawnictwa i wydruk gotowego dzieła. Przygotowanie koncepcji tej publikacji było jednak wielkim wyzwaniem przede wszystkim ze względu na nieprzećiętność postaci Jubilata.

Mamy nadzieję, że ta książka pozwoli na ukazanie dotychczasowej, bogatej działalności profesora Zbigniewa Izdebskiego – zarówno aktywności naukowej, jak i poświęconej popularyzowaniu wyników badań, przełamaniu uprzedzeń, burzeniu mitów i stereotypów dotyczących seksualności. Liczymy także na to, że Jubilat przeżyje kilka miłych chwil, będzie miał okazję się przekonać, że wiele osób docenia jego osiągnięcia i niezwykle aktywność zawodową.

W tomie znajdują się teksty zarówno doświadczonych naukowców, jak i tych, którzy są na początku swojej drogi zawodowej, co świadczy o tym, że profesor Izdebski łączy pokolenia, wzbudza szacunek i sympatię w wielu kręgach. Zostały w nim pomieszczone eseje naukowe oraz opracowania analityczne prezentujące wyniki badań, jak również teksty o profilu bardziej teoretycznym, leżące w obszarze zainteresowań Profesora. Zawarto w nim też opracowania wspomnieniowe, refleksyjne i opowieści o mniej lub bardziej znanych obszarach aktywności życia Jubilata. Jako redaktorzy – jego uczniowie i przyjaciele – chcieliśmy zaprezentować tematy, które będą ciekawe i dla czytelnika, i dla samego Profesora. Podjęliśmy w związku z tym rzadko spotykany zabieg redakcyjny – nie wydzieliliśmy tekstów wspomnieniowych w odrębnej części. Mamy nadzieję, że forma ta spotka się z aprobatą czytelników. Motywami przewodnimi, jakie towarzyszyły redaktorom, były seksualność człowieka i humanizacja medycyny, czyli obszary, na które profesor Izdebski wywarł i nadal wywiera znaczący wpływ swoimi publikacjami, badaniami, wywiadami prezentowanymi nie tylko w trakcie zajęć ze studentami, lecz także podczas wielogodzinnych rozmów z osobami mniej lub bardziej Jubilatowi bliskimi. Lekcje udzielone przez Profesora są zawsze cenną wskazówką, motywują do własnych poszukiwań, dostarczają wielu pomysłów na badania i publikacje. Wiele inicjatyw zrodziło się właśnie podczas takich rozmów.

*

Profesor dr hab. n. hum. Zbigniew Waldemar Izdebski urodził się 6 czerwca 1956 roku w Żarach. W roku 1980 ukończył studia magisterskie na kierunku pedagogika (specjalność animacja kultury). W tym okresie pracował w Zespole Szkół Samochodowych w Żarach, był nauczycielem przysposobienia do życia w rodzinie (obecnie: WDŻ). Z dużymi sukcesami opiekował się także szkolną orkiestrą dętą. W jednym z wywiadów zwrócił uwagę na rolę tego etapu życia. Obserwując zachowania uczniów podczas wyjazdów

związanych z konkursami muzycznymi, zrozumiał, jak silnym imperatywem dla człowieka jest popęd seksualny. To była jedna z przesłanek podjęcia przez niego badań nad seksualnością człowieka. Pracę doktorską *Zmiany w obyczajowości seksualnej młodzieży a problemy wychowania seksualnego* – opracowaną pod kierunkiem profesora Andrzeja Jaczewskiego – obronił w 1993 roku na Uniwersytecie Warszawskim. W 2001 roku, na tej samej uczelni, uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki na podstawie rozprawy: *Wiedza i przekonania o HIV/AIDS w społeczeństwie polskim. Zachowania seksualne*. Tytuł profesora odebrał z rąk Prezydenta RP w 2012 roku. Jubilat zawsze dbał o podnoszenie swoich kwalifikacji niezbędnych do podejmowania działań poradnianych, terapeutycznych, do pomocy ludziom. Otrzymał m.in. certyfikaty seksuologa klinicznego, doradcy w problemach małżeńskich i rodzinnych, poradnictwa w zakresie HIV/AIDS. Uzyskał od Ministra Zdrowia uprawnienia specjalisty zdrowia publicznego. Jest również stałym współpracownikiem WHO i International Planned Parenthood Federation (Międzynarodowej Federacji Planowania Rodziny) w zakresie edukacji seksualnej i profilaktyki HIV/AIDS.

Aktywność Profesora jest od lat związana z dwoma środowiskami akademickimi. Pracuje zarówno na Uniwersytecie Zielonogórskim, który jest jego macierzystą uczelnią, jak i na Uniwersytecie Warszawskim, na którym uzyskał kolejne stopnie naukowe i który aktualnie jest jego najważniejszym miejscem aktywności naukowej. Pracował również w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej i Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Ta „dwuśrodowiskowość” Profesora sprawia, że – biorąc pod uwagę także jego udział w wielu wyjazdach studyjnych, kongresach, konferencjach – jest osobą spędzającą pół życia w podróży.

W 1984 roku rozpoczął pracę na stanowisku asystenta w Zakładzie Teorii Wychowania WSP w Zielonej Górze. Był inicjatorem powołania oraz kierownikiem Pracowni Poradnictwa Młodzieżowego i Edukacji Seksualnej, następnie Zakładu Poradnictwa i Seksuologii, a już po powołaniu Uniwersytetu Zielonogórskiego – Katedry Zdrowia Publicznego oraz Katedry Seksuologii i Resocjalizacji. W latach 2005–2012 był Dziekanem Wydziału Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu oraz inicjatorem i pełnomocnikiem Rektora do utworzenia kierunku lekarskiego na Uniwersytecie Zielonogórskim. Obecnie jest kierownikiem Katedry Humanizacji Medycyny i Seksuologii w Collegium Medicum UZ. W latach 2002–2018 kierował Poradnią Młodzieżową powołaną z jego inicjatywy

na tejsze uczelni. W poradni udało mu się połączyć działalność naukowo-badawczą z działalnością poradnianą.

Od roku 1998 profesor Zbigniew Izdebski jest związany także z Uniwersytetem Warszawskim, najpierw jako kierownik Podyplomowych Studiów Edukacji Seksualnej na Wydziale Pedagogicznym (jest nim do dnia dzisiejszego), następnie jako pracownik Zakładu Biomedycznych Aspektów Rozwoju i Edukacji. Obecnie jest kierownikiem Katedry Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Seksuologii. W latach 2002–2005 pełnił funkcję prodziekana do spraw studenckich Wydziału Pedagogicznego, a obecnie jest Przewodniczącym Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika.

Profesor Izdebski na swojej drodze zawodowej był także związany z wieloma stowarzyszeniami i organizacjami pozarządowymi. Był m.in. Przewodniczącym Towarzystwa Rozwoju Rodziny, sekretarzem Naukowym Polskiej Akademii Medycyny, założycielem i Prezesem Stowarzyszenia Walki z Dziecięcą Prostytucją i Pornografią PRO-ECPAT.

Niezwykle trudno przedstawić dorobek profesora Zbigniewa Izdebskiego. Osiągnął to, co nie udaje się zbyt wielu naukowcom. Można uznać, że dzięki jego konsekwentnej postawie pedagogika została wzbogacona o nową dyscyplinę – pedagogikę seksualną. Jego badania mają na tyle interdyscyplinarny wymiar, że są niezwykle często cytowane przez autorów publikacji reprezentujących zarówno pedagogikę, jak i psychologię, socjologię oraz inne nauki społeczne, a także nauki medyczne.

Aktywność naukowa, popularnonaukowa i społeczna Jubilata jest jego znakiem rozpoznawczym. Co ciekawe, mimo wielu lat bycia badaczem z taką samą ekscytacją i radością przystępuje do kolejnych badań, choć od pierwszego projektu minęło już ponad 35 lat. Wielokrotnie był polskim koordynatorem międzynarodowych projektów badawczych, a w Polsce zainicjował i kierował ponad dwudziestoma. W sumie przebadał ponad 50 000 Polek i Polaków. Przedmiotem jego badań były m.in.: seksualność człowieka w różnych fazach życia, zdrowie seksualne, edukacja seksualna w Polsce, psychospołeczne problemy HIV/AIDS, ryzykowne zachowania seksualne, seksualność użytkowników internetu, seksualność osób wykluczonych i marginalizowanych, przeciwdziałanie komercji seksualnej – handlowi ludźmi oraz prostytucji kobiet i mężczyzn, prostytucji i pornografii z udziałem dzieci, a w ostatnich latach – zdrowie, życie seksualne i relacje w związkach Polaków w dobie pandemii COVID-19 oraz problemy humanizacji medycyny i komunikacji klinicznej. Określenie „polski Kinsey”, które,

pół żartem, pół serio, stosują czasami publicyści w odniesieniu do Jubilata, ma swoje uzasadnienie. Profesor – jakby to dziwnie nie zabrzmiało – jest jednak badaczem niedocenionym. Jego popularność medialna sprawia, że powszechnie kojarzy się jego badania ze statystykami opisującymi aktywność seksualną Polaków. Nie dostrzega się tego, że opisuje przede wszystkim obraz intymnych związków, relacje, to, jak się ludzie kochają.

Mało kto się orientuje, że populacyjne badania seksualności Polaków, które profesor Izdebski realizuje od lat, są ewenementem w skali światowej. Docenili to badacze z Instytutu ds. Badań nad Seksem, Płciowością i Prokreacją im. Alfreda Kinseya na Uniwersytecie Indiana w USA, nadając Profesorowi w 2010 roku tytuł Naukowego Współpracownika – za wkład w metodologię i realizację badań w zakresie seksualności człowieka. Spośród innych wyróżnień warto wymienić uzyskany przez Jubilata w roku 2006 tytuł Członka Honorowego Deutsche Gesellschaft für Geschlechtserziehung oraz przyznany w roku 2010 Złoty Medal Światowej Akademii Medycyny im. Alberta Schweitzera za wkład w rozwój humanizmu w medycynie. Jako dzieło życia Jubilat traktuje wydaną w 2012 roku monografię *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*. Całokształt osiągnięć zapewnił Profesorowi wysoką pozycję w rankingu stu najbardziej wpływowych Polaków w obszarze medycyny (2016).

Profesor Izdebski był organizatorem kilkudziesięciu polskich i międzynarodowych konferencji i kongresów, w tym dziesięciu Debat o Zdrowiu Seksualnym – innowacyjnych, interdyscyplinarnych konferencji, które stały się najważniejszym forum rozmów o kondycji seksualnej Polaków. Nawiązując do dorobku profesora Kazimierza Imielińskiego, prowadzi także spotkania dotyczące humanizacji medycyny. Obecnie jest inicjatorem i organizatorem I Kongresu Humanizacji Medycyny.

Pisząc o aktywności zawodowej Jubilata, nie sposób nie wspomnieć o jego działaniach na rzecz upowszechniania wyników badań naukowych. Profesor opublikował kilka książek o charakterze popularnonaukowym, jest ulubieńcem mediów, chętnie udziela wywiadów, przyjmuje zaproszenia do radia i telewizji, komentuje ważne problemy związane z seksualnością człowieka, nagrywa podcasty.

*

Na koniec postanowiliśmy zaprezentować wyniki sondażu, który został przeprowadzony wśród autorów poszczególnych rozdziałów niniejszego opracowania. Poproszono ich o wskazanie wyjątkowej, ich zdaniem, cechy Profesora. Uznaliśmy te wskazania za cenne dopełnienie wizerunku Jubilata. Na co szczególnie zwracali uwagę?

Po pierwsze, na cechy związane z działalnością zawodową, determinujące jej skuteczność. Profesor – zdaniem naszych rozmówców – nie dopuszcza myśli, że coś jest niemożliwe, i konsekwentnie realizuje swoje marzenia. Jest wizjonerem, cechuje go twórcze, innowacyjne podejście do rozwiązywanych problemów, zaangażowanie, pracowitość, profesjonalizm, odpowiedzialność, wiarygodność, skuteczność, entuzjazm, troska o etyczny wymiar badań. Tu trzeba przyznać, że osoby, które przez dłuższy czas pracowały na co dzień z Jubilatą, dostrzegają także jego pracoholizm, generowanie i realizowanie równocześnie wielu zadań. Czasami może to przyprawić o istny zawrót głowy.

Po drugie, zwracano uwagę na cechy, które ważą na obrazie relacji międzyludzkich, takie jak: wrażliwość na drugiego człowieka, uważność (mimo że jest bardzo zajęty, pyta o samopoczucie rozmówcy i często wspiera go dobrym słowem), empatię, opiekuńczość, otwartość, serdeczność, lojalność, szczerłość, życzliwość, wierność w przyjaźni, pogodę ducha, a także dżentelmeński stosunek do pań, poczucie humoru i cechę, którą prof. Tadeusz Kotarbiński nazwał spolegliwością. Profesor to „uważny słuchacz i subtelny doradca – nie narzuca własnych rozwiązań, a doradza” – jak powiedziała jedna z indagowanych osób. „Po prostu dobry Człowiek” – stwierdził inny z rozmówców.

Dodawano też wiele określeń, które dopełniają wizerunku Jubilata: zadowolenie z siebie, pewność, zaradność, dbałość o wygląd, modny, elegancki strój, używanie dobrych kosmetyków. Także coś, co jest swoistą wizytówką Jubilata: namiętne prowadzenie rozmów, zwłaszcza przez telefon, brylowanie w towarzystwie, docenianie dobrych posiłków i zacnego wina.

Po trzecie, wiele osób jest pod wrażeniem stosunku Jubilata do jego Mistrzów. W zielonogórskim gabinecie Profesora na poczesnym miejscu jest umieszczona galeria fotografii przedstawiających osoby znaczące. Są to: Michalina Wiśłocka, Izabela Jaruga-Nowacka, Mikołaj Kozakiewicz, Andrzej Jaczewski oraz Kazimierz Imieliński. Osoby znające Profesora podkreślają,

że bardzo ceni swoich Mistrzów – pamięta o nich i jest wierny ich pamięci. Dbał o relacje z nimi dopóki żyli, wspierał ich, opiekował się niektórymi, jeśli zachodziła taka potrzeba, organizował rocznice urodzin (konferencje poświęcone jubileuszom urodzin profesorów Jaczewskiego i Imielińskiego), brał udział w ich pożegnaniu, czasami wręcz organizował te uroczystości. Nie pozwala, aby pamięć o nich odeszła w zapomnienie. Najlepszym przykładem jest organizacja festiwalu Michaliny Wisłockiej w Lubniewicach oraz udział Profesora w inicjatywach opublikowania o niej książek czy nakręcenia filmu biograficznego.

Po czwarte, to dostrzegany przez przyjaciół Jubilata jego stosunek do własnej rodziny, dbałość o to, aby bliscy towarzyszyli mu w chwilach szczególnie ważnych, także związanych z jego życiem zawodowym, publiczne podkreślanie tego, że „nie byłby tu, gdzie jest, i tym, kim jest”, gdyby nie żona i córki, i mama, gdyby nie ich wsparcie.

*

Dziękujemy wszystkim autorom tekstów, recenzentom: profesorom Mirosławowi Wielgosiowi oraz Andrzejowi Radziejowicz-Winnickiemu, redaktorom: Małgorzacie Yamazaki oraz Grażynie Polkowskiej-Nowak, a także wydawcy i wszystkim osobom, które wspierały powstawanie tej publikacji. Szczególnie dziękujemy dr hab. Joannie Mazur, prof. ucz., oraz dr Marii Łukaszek za wspieranie redaktorów na każdym etapie powstawania tej książki. Przede wszystkim dziękujemy Jubilatowi – Profesorowi Zbigniewowi Izdebskiemu – za lata współpracy, wszelkie inspiracje, nauki, za nieocenione wsparcie i przyjaźń.

Życzymy zdrowia Profesorze i jeszcze długich lat równie efektywnej działalności naukowej!

*Anna Kowalewska
Krzysztof Wąż
Maciej Białorudzki*

CZĘŚĆ I

Mistrz, jego badania i Mistrzowie

Pedagogika i odpowiedzialność. O sprawach „niewygodnych” w trudnej codzienności edukacyjnej

Zwłaszcza w trudnych czasach, kiedy dochodzi do bezpośredniej konfrontacji różnych wizji świata, możemy dostrzec, jak ważne jest nauczanie, które eksponuje samodzielność myślenia i krytyczne, refleksyjne odnoszenie się do rzeczywistości. Zwłaszcza w trudnych, gdyż to właśnie wtedy nieoczekiwany i zaskakujący, a czasami zupełnie przypadkowy bieg rzeczy wymaga od doświadczających go osób świeżego spojrzenia, charakteryzującego się wnikliwością i umiejętnością wsłuchania się w głos Innego. Bez umiejętności otwarcia się na inność, a w skrajnych sytuacjach – wytrzymania odmienności drugiego człowieka, tolerowania jej – nikt nie jest w stanie z szacunkiem odnosić się do oponenta, a tym bardziej uniknąć konfliktu lub wyjść z niego w sposób pokojowy.

Historia edukacji Zachodu odzwierciedla dzieje zmagania się z odtwórczym i bezrefleksyjnie afirmatywnym stylem nauczania i uczenia się, a jednocześnie ukazuje zabiegi o wzmocnienie takich dyspozycji osób uczących się, które umożliwiają im prawidłowe korzystanie z dóbr kulturowych i społecznych. Patrząc więc z szerszej perspektywy, można zauważyć, że „edukacja to przede wszystkim sztuka podtrzymywania, wzmacniania i czynienia dobrego użytku z wrażliwości na to, co ważne i co ma decydujący wpływ na ludzkie życie” (por. Hogan, 2010, s. 57; Peters, 1966, s. 144–166). Właściwie nie istnieje żadne treściowe ograniczenie tej wrażliwości. Może ona dotyczyć dowolnego aspektu życia człowieka – pod warunkiem, że jej

główny przedmiot ukierunkowuje w znaczący sposób bieg ludzkich losów. W tym sensie teoretycy wychowania i filozofowie mówią o rozpoznaniu tego, co ważne, co istotowo oddziałuje na osobę w doświadczeniu kształcenia (por. Heidegger, 2000, s. 11–13, 60; Godoń, 2012, s. 104).

Należy jednak podkreślić, że samo dostrzeżenie spraw znaczących dla losu człowieka nie gwarantuje jeszcze rzeczywistej przemiany, jaka następuje w życiu człowieka we właściwy sposób korzystającego z dóbr edukacyjnych. A tymczasem w kształceniu i wychowaniu idzie przede wszystkim o taką zmianę wiedzy uczących się, która doprowadza do faktycznej poprawy w ich życiu. Pozytywne oddziaływanie wiedzy na rozwój człowieka jest sprawą bezspornie podstawową edukacji rozumianej jako praktyka kształcenia i wychowania.

Właśnie ten pragmatyczny aspekt pedagogiki bywa wykorzystywany, wbrew jej powołaniu, przez ideologów i tych polityków oświatowych, którzy – nie dysponując wrażliwością pedagogiczną – posługują się inżynierią społeczną w celu wdrożenia swoich zazwyczaj krótkowzrocznych planów. W takich okolicznościach hasło „edukacja” staje się sloganem, a jej prawdziwy sens wskazujący na życie wartościowe (por. Ruciński, 1988, s. 57–101) zostaje zastąpiony oczywistościami, które ostatecznie nie przyciągają niczyjej uwagi. Łatwo jest, na przykład, deklarować, że wykształcenie dzieci i młodzieży jest głównym zadaniem społecznym, od którego zależy przyszłość naszego świata. Jednak taka praktyka edukacyjna, która naprawdę służy dobru uczących się, powstaje nie na bazie deklaracji i ogólników, lecz za sprawą autentycznego rozumienia tego, na czym polega rola wykształcenia w ludzkim życiu. Prawdziwego rozumienia nie osiąga się bowiem w łatwy i wygodny sposób. Nie można go przyswoić jako gotowej i utrwalonej już wiedzy. Jest ono natomiast wynikiem nieustannie podejmowanego wysiłku zmagania się z sensem rzeczywistości.

Niedostrzegający prawdziwej wartości wykształcenia, merkantylnie nastawieni politycy oświatowi zamiast ponawiać wysiłek uchwycenia sensu tego, czym jest dobro osoby uczącej się, zamiast dążyć do rozumienia jej niepowtarzalnej sytuacji, starają się wcielić w życie swoje własne zamierzenia, często będące wyrazem ich partykularnych interesów lub ich osobistych zapatrywań na to, co wartościowe. Nie biorą wówczas pod rozwagę otwartego charakteru sensu pojęcia dobra, czyli tego, że może ono być rozumiane przez ludzi w różny sposób, w różnych kontekstach i z różnych perspektyw. Ten charakterystyczny dla ludzkich spraw pluralizm znaczeń wymaga

od osób odpowiedzialnych za kształt i przebieg procesów edukacyjnych wyjątkowej wrażliwości i umiejętności troszczenia się o wartości czasami bardzo im odległe. A jednak tylko wtedy, gdy w decyzjach dotyczących kształcenia i wychowania brana jest pod uwagę racja „drugiej strony”, gdy osoby zajmujące się edukacją czynią to z wyobraźnią i są gotowe rozważać stanowiska, które nie są im bliskie, edukacja ma szansę służyć dobru tych, dla których jest inicjowana i prowadzona.

Pragmatyczna orientacja edukacji bywa także przeszkodą w organizowaniu rzetelnej i merytorycznie wartościowej pracy pedagogów, kiedy padają wobec nich oskarżenia o szerzenie niestosownych, społecznie niebezpiecznych czy wręcz wywrotowych treści. Rzecz w tym, że silnie wysuwane roszczenia społeczne wobec instytucji edukacyjnych mogą w zasadniczy sposób ograniczać swobodę uczących się i nauczających. I tak się faktycznie dzieje wówczas, gdy wolność nie stanowi podstawy przekonań i działań osób zaangażowanych w wychowanie i kształcenie.

Opresyjna i niesprzyjająca edukacji sytuacja nie zwalnia jednak nauczycieli i pedagogów z odpowiedzialności. Niezależnie od okoliczności społecznych i politycznych są oni zobowiązani do kształcenia i wychowania, które ma służyć nie tyle tym czy innym interesom społecznym, ile dobru ich uczniów. W kontekście edukacji sens tego, czym jest dobro, nie wynika z zapotrzebowania społecznego, dekretu władzy czy z presji okoliczności politycznych. Ten sens bierze się wprost z doświadczenia pedagogicznego, którego podstawę stanowi rozumiejące spotkanie uczących się z tradycją i kulturą. Wyjątkowy status społeczny wychowawców i nauczycieli wynika więc nie z woli i przychylności decydentów politycznych, lecz ze społecznego rozpoznania odpowiedzialności pedagogów za wprowadzanie nowych pokoleń w świat społeczny i kulturowy oraz za utrzymanie ciągłości kulturowej, która niezależnie od zmian zachodzących w świecie jest konieczna do zdrowego i sensownego w nim zamieszkiwania ludzi.

Życie intymne nie jest tematem chętnie poruszonym w praktyce edukacyjnej, choć bezspornie przynależy ono do ważnych sfer ludzkiej aktywności. Jak powszechnie wiadomo, język polski niejako sam broni się przed takimi zagadnieniami i nie sprzyja włączaniu ich w komunikację, oferując swoim użytkownikom dość ubogi zasób leksykalny, który w akceptowalny sposób pozwalałby na dysputę o takich sprawach. Użytkownicy języka starają się radzić sobie z tym oporem języka, czasami, niestety, wulgaryzując doświadczenia intymne. Umiejętność prowadzenia rozmowy na tematy,

które wciąż stanowią w jakimś stopniu tabu lub są wypierane z dysput publicznych ze względu na nazbyt prywatny charakter, nie należą więc do najłatwiejszych. Niestety, w takich warunkach oddziaływanie wiedzy i społeczne zrozumienie zagadnień dotyczących seksualności są bardzo ograniczone. Utrudnienia w sprawnej i skutecznej komunikacji powodują, że decyzje związane z intymną sferą życia są podejmowane wciąż nazbyt często na bazie domysłów lub wręcz zabobonów.

Przedstawię dwa przykłady publikacji, które mimo zasadniczych różnic gatunkowych cechują się zbliżoną wrażliwością pedagogiczną, wyrażającą się między innymi włączaniem w życie społeczne i w praktykę edukacyjną tematów „niewygodnych”, w obu przypadkach dotyczących głównie życia seksualnego.

Subtelny przekaz felietonów

Pierwszym z omawianych przykładów tego, jak można rozmawiać o sprawach niewygodnych, poruszających sprawy intymne, jest niezwykle bogata twórczość i działalność Andrzeja Jaczewskiego. Ten wybitny pediatra i pedagog jako profesor i wykładowca uniwersytecki umiał przyciągnąć uwagę nawet największego audytorium. Mówił o sprawach rozwoju człowieka, między innymi o ludzkiej seksualności, niezwykle subtelnie, a jednocześnie prowokacyjnie. W tym jednak miejscu zwrócę uwagę na sposób, w jaki Jaczewski pisał do młodych osób o ich rozwoju seksualnym. Omówię kilka cech tego pisarstwa, które, jak sądzę, mają wiele wspólnego z ukształtowaną przez Jaczewskiego formacją intelektualną warszawskiego środowiska pedagogów. Wybrany przeze mnie przykładem twórczości Jaczewskiego jest *Wstęp do dorosłości* (1989) – książka, którą przygotował on jako swego rodzaju wsparcie lub, jak sam napisał, „literaturę uświadamiającą” młodych ludzi.

Zwróciłem wcześniej uwagę na trudność w porozumiewaniu się w sprawach „niewygodnych” ze względu na ograniczenia językowe. Śmiało jednak można powiedzieć, że Jaczewski te bariery pokonuje, jak mało kto. Jego zbiór felietonów to przede wszystkim szczerze i napisane w bardzo komunikatywny sposób słowa, bardzo starannie dobrane, stosownie do wieku czytelników. *Wstęp do dorosłości* jest skierowany do osób w wieku 15–18 lat. Są to szczególnie wybredni odbiorcy. Jeszcze nieoczytani na tyle, aby w samodzielny i krytyczny sposób odnosić się zwłaszcza do trudnych światopoglądowo

zagadnień, a jednocześnie na tyle znużeni czytaniem lektur obowiązkowych i podręczników, że utrzymanie ich w rytmie lektury i zachęcenie do nie-rezygnowania z niej jest nie lada wyzwaniem. Jaczewski świetnie wyczuł możliwości i ograniczenia młodego czytelnika lub czytelniczki. Każdy jego felieton to tekst, który nie pozwala odbiorcy na oddech i wymusza doczytanie do końca. Tak jak chciał tego autor, czytelnik ma przyjemność z lektury, a jednocześnie zdobywa wiedzę w obszarze, który w innych okolicznościach mógłby być dla niego niezwykle krępujący.

Zakres tematyczny poruszanych przez Jaczewskiego zagadnień również zasługuje na komentarz. Autor zaczyna od spraw, które raczej przynależą do domeny filozofii, a nie wiedzy o rozwoju seksualnym człowieka, i na takich też kończy swoje rozważania w tej książce. Pierwsze dwa teksty dotyczą szczęścia, ostatni śmierci. Rzecz jasna, Jaczewski nie napisał esejów filozoficznych. Jednak z punktu widzenia oddziaływania na czytelników jego felietony mają niezwykle filozoficzny wymiar. Poruszając kwestie szczęścia i śmierci i umiejętnie formułując swoje wypowiedzi do młodych odbiorców, Jaczewski zachęca ich do refleksji, a nie do biernego i bezkrytycznego przyswojenia wiedzy. Jaczewski bardzo dba o to, aby tematyka, jaką porusza, była przyjazna czytelnikom, ale też, aby nie sprowadzili jej oni do oczywistości. Każdy felieton uwrażliwia na wybrany problem życia i zmusza do zastanowienia się oraz odniesienia tych refleksji do własnych doświadczeń. To wyjątkowa umiejętność, a jednocześnie sedno pracy pedagoga. Wspierać, być „obok”, a jednocześnie nie pozwolić na gnuśność lub bezmyślność. Teksty Jaczewskiego mają tę wychowującą moc oddziaływania.

Wstęp do dorosłości to książka napisana pod koniec lat 80. XX wieku, kiedy język debat publicznych nie był jeszcze nazbyt wrażliwy na sprawy „niewygodne”. Tym bardziej trudno byłoby spodziewać się wówczas takiego stylu pisarstwa, który – poruszając sprawy intymne – uwzględniałby takie wartości, jak: równość, otwartość, włączanie, a nie wykluczanie, szacunek, tolerancja. Tymczasem Jaczewski niezwykle finezyjnie przedstawia każde zagadnienie z rozwoju seksualnego człowieka. W rezultacie nikt nie może się poczuć urażony czy wprowadzony w ambaras. Sprowokowany do refleksji – tak, ale w wyjątkowo subtelny sposób, z zachowaniem przestrzeni na indywidualne zapatrywania i wybory.

No i wreszcie niezwykła umiejętność Jaczewskiego potwierdzająca jego szerokie wykształcenie i humanistyczną postawę intelektualną. Autor *Wstępu do dorosłości* swobodnie przywołuje wiedzę z nauk o zdrowiu, seksuologii

oraz pedagogiki i umiejętnie scala je tak, że młody czytelnik nie natrafia na wyjaśnienia sformułowane w żargonie nauki, lecz napotyka myśli wyrażone dobrą polszczyzną, przyjazną każdemu gotowemu do refleksji odbiorcy. Jaczewski osiąga taki skutek między innymi za sprawą licznych odniesień do codzienności oraz wskutek nieustannej troski o czytelników i o to, aby mogli oni nadążać za jego rozważaniami. W rezultacie lektura jego felietonów nie tylko kształci, lecz także daje poczucie satysfakcji oraz przyjemności z poznania czegoś, co wcześniej stanowiło tabu lub po prostu było niezrozumiałe.

Mądrość raportów

Drugi przykład radzenia sobie z „niewygodnymi” tematami, poruszającymi intymne zagadnienia, również pochodzi z warszawskiego środowiska akademickiego, na które olbrzymi wpływ miał Andrzej Jaczewski. Chodzi o twórczość Zbigniewa Izdebskiego, a zwłaszcza o jego publikację raportów z badań dotyczących zdrowia i życia seksualnego Polaków (Izdebski 2020, 2021). Mamy tu do czynienia z całkiem innym niż w przypadku książki Jaczewskiego rodzajem piśmiennictwa. O ile przywołana przeze mnie publikacja Jaczewskiego miała na celu popularyzację wiedzy naukowej, o tyle książka Izdebskiego prezentuje wyniki badań empirycznych i ma jednoznacznie badawczy charakter. Postanowiłem jednak wykonać ćwiczenie interpretacyjne, które polega na odniesieniu moich głównych obserwacji z lektury *Wstępu do dorosłości* do raportu Izdebskiego. Oczywiście, taki zabieg wydaje się merytorycznie nietrafiony, gdyż te dwie publikacje przynależą do różnych gatunków pisarskich i dotyczą niepokrywających się zagadnień – już na poziomie języka wydają się zatem nieporównywalne. Postaram się jednak pokazać, że przyjęty przeze mnie zabieg interpretatorski może prowadzić do interesujących i zasadnych wniosków.

Język raportów Izdebskiego zasadniczo różni się, rzecz jasna, od bliskiego potoczności języka felietonów Jaczewskiego. Czy jednak Izdebski zdołał uniknąć pułapek polszczyzny i jej ograniczeń leksykalnych? Czy zaprezentował wyniki swoich badań w sposób sprzyjający czytelnikom i samemu „przedmiotowi”? Czy prezentacja problematyki dotyczącej zdrowia seksualnego wprowadza czytelnika w jakikolwiek ambaras? W moim przekonaniu z odpowiedzi na te pytania wynika jak najlepszy obraz publikacji

Izdebskiego. Autor w bezpruderyjny sposób mówi o sprawach, które były przedmiotem jego badań. Oczywiście, sposób formułowania raportów i język dyskursu naukowego mają swoje prawa. Nie można oczekiwać, że tego typu raporty będą w ten sam sposób komunikatywne, co felietony. Czyta się je jednak nie tylko bez skrępowania, lecz także ze świadomością, że odsłaniają one przed czytelnikiem wiedzę, która dotychczas była niedostępna. W tych dwóch wymiarach są nie mniej przyjazne czytelnikowi niż publicystyka *Wychowania do dorosłości*. Uważam więc, że w obu przypadkach mamy do czynienia z wykorzystaniem polszczyzny do wzmacniania wrażliwości i wiedzy społeczeństwa w sprawach „niewygodnych”.

Tematyka raportów Izdebskiego jest ściśle związana z przyjętymi w badaniach założeniami, nie może więc wprost i w pełni dawać wyrazu szerokiej perspektywie poznawczej autora, która wykracza poza te konkretne badania. Ale jednocześnie zakres tematyczny tych raportów wskazuje wyraźnie na interdyscyplinarny charakter zainteresowań poznawczych Izdebskiego. Nie tylko seksuologia stanowi ich główną domenę – przynależą do niej również zagadnienia dotyczące szeroko rozumianego zdrowia, życia rodzinnego, rozwoju psychofizycznego i społecznego, a także, rzecz jasna, edukacji. Raporty skupiają niczym soczewka wszystkie wątki problematyki podejmowanej w studiach Izdebskiego, i to bez wątpienia w taki sposób, że czytelnik nie tylko czuje się sprowokowany, aby zrewidować swoje wyobrażenie życia współczesnego człowieka, ale też jest zmuszony do głębszej ich analizy i wyciągnięcia wniosków. W tym sensie Izdebski, podobnie jak Jaczewski, inspiruje swoich odbiorców do pogłębiania rozumienia nie tylko tego, co dzieje się w świecie, lecz także ich własnych przeżyć.

Przywołane raporty w neutralny sposób odnoszą się do wszelkich przekonań, stylów życia czy wyborów o charakterze światopoglądowym. Autor dba o bezstronność, która jest niezwykle istotną cechą każdego naukowca, a zwłaszcza takiego, który porusza „niewygodne” zagadnienia z perspektywy empirycznych badań społecznych. Taki badacz musi działać taktownie, co wyraża się między innymi tym, że – organizując takie badania – musi zadbać o prawidłowe przygotowanie ankietów, zapewnić, że będą oni odnosić się do respondentów z należytą empatią i otwartością (Izdebski, 2020, s. 32). Trzeba też przyznać, że raporty Izdebskiego ukazują, jak kontrowersyjne tematy, dotyczące życia intymnego osób w różnym wieku i o różnych uwarunkowaniach, przestają być tylko „niewygodne” i stają się inspiracją do refleksji. Myślę, że to bardzo cenna cecha tych raportów,

odpowiadająca współczesnej kulturze prowadzenia dysput naukowych i publicznych, a także zgodna z kulturą uprawiania nauki, którą kultywował i promował również Andrzej Jaczewski.

Podsumowanie

W wymiarze warsztatowym raporty Izdebskiego różnią się od felietonów Jaczewskiego przede wszystkim wyraźnie badawczym charakterem. Przecież w przeciwieństwie do popularyzatorskich tekstów dla młodzieży są one opracowaniem materiałów z badań społecznych. Ta różnica nie powoduje jednak, że w zakresie głównych cech tych publikacji nie można dostrzegać podobieństw, a nawet zbieżności. Myślę, że język, rozległość problematyki, nastawienie na dobrą i skuteczną komunikację z czytelnikami i czytelniczkami, a także nacisk na wspieranie odbiorców w dostrzeganiu złożoności ludzkich doświadczeń i w końcu eksponowanie wrażliwości na odmienność i niepowtarzalność ludzkich wyborów sprawiają, że publikacje te spotykają się w miejscu, w którym ich czytelnicy uczą się, że nie mogą być obojętni wobec innych, nie mogą narzucać im swoich wyobrażeń i że sami mają prawo do układania sobie życia według swoich preferencji i na własnych warunkach. Te teksty uczą odpowiedzialności. I to wcale nie dlatego, że ją jako pojęcie wyjaśniają, ani też dlatego, że podsuwają gotowe wzorce tego, jak jej doświadczać. Uczą odpowiedzialności za sprawą wyeksponowania tego, co dotychczas było mało widoczne, co nie było włączane w obieg wspólnej myśli.

Przywołałem dwa przykłady twórczości pedagogicznej, które ukazują, jak znaczącą rolę odgrywa podejmowanie trudnych tematów w życiu naukowym i społecznym. Seksualność jest „niewygodną” problematyką – zarówno jeśli chodzi o jej komunikowalność, jak i ze względu na jej przynależność do prywatnej, a nawet intymnej sfery ludzkiego życia. Prace Jaczewskiego i Izdebskiego świadczą jednak o tym, że dobrze uprawiana pedagogika nie obawia się niedogodności i nie unika zagadnień, które w innych okolicznościach dyskursu publicznego, niż te związane z kształceniem i zdobywaniem wiedzy, mogłyby zostać uznane za niestosowne. Prace te pokazują, czym odpowiedzialność jest w działaniu. To ona kieruje uwagę pedagogów, nauczycieli i badaczy na to, co jest istotne. To ona popycha ich ku takiemu sformułowaniu ich przekazów, aby miały one potencjał zmieniania ludzkiego życia.

Bibliografia

- Godoń, R. (2012). *Między myśleniem a działaniem. O ewolucji anglosaskiej filozofii edukacji*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Heidegger, M. (2000). *Co zwie się myśleniem?*, Tłum. J. Mizera. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hogan, P. (2010). *The New Significance of Learning. Imagination's Heartwork*. London, New York: Routledge.
- Izdebski, Z. (2020). *Zdrowie i życie seksualne Polek i Polaków w wieku 18–49 lat w 2017 roku. Studium badawcze na tle przemian od 1997 roku*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Izdebski, Z. (2021). *Zdrowie i życie seksualne Polek i Polaków w wieku 50–74 lat w 2017 roku. Perspektywa starzejącego się społeczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Jaczewski, A. (1989). *Wstęp do dorosłości*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Peters, R.S. (1966). *Ethics and Education*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Ruciński, S. (1988). *Wychowanie jako wprowadzenie w życie wartościowe*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Profesor Andrzej Jaczewski, Mistrz i Przyjaciół Jubilata

Profesor Zbigniew Izdebski jest najwybitniejszym uczniem i kontynuatorem badań profesora Andrzeja Jaczewskiego. Jego jubileusz jest dobrym powodem, aby przypomnieć dokonania jego Mistrza i Przyjaciół, wybitnego uczonego o niepodważalnych osiągnięciach naukowych, a równocześnie aktywnego wychowawcy-praktyka, czynnego na wielu polach aktywności, że wspomnę choćby o jego długoletniej działalności harcerskiej i żeglarskiej, współpracy ze środowiskiem akademickim Uniwersytetu w Kolonii czy aktywizacji naukowej i kulturalnej prowadzonej w ostatnim miejscu jego zamieszkania – w Beskidzie Niskim.

Znaczący dorobek Profesora, jego różnorodne pasje i zainteresowania oraz nieprzeciętna osobowość są trudne do podsumowania. Pewną pomocą w tym względzie będzie dla mnie dłuższa osobista znajomość oraz szczegółowe zapoznanie się z obszernym dorobkiem Profesora.

Prof. dr hab. Andrzej Jaczewski był znanym w całej Polsce uczonym, nestorem polskiej seksuologii, lekarzem i pedagogiem, specjalistą pediatrii i medycyny szkolnej zajmującym się zagadnieniami rozwoju dzieci i młodzieży, w tym szczególnie emocjonalnego i erotycznego. Nie trzeba nikomu udowadniać, jak ważny i szczęściodajny jest prawidłowy rozwój człowieka w tych aspektach. Stąd też wynika niebagatelne znaczenie badań i ich uogólnień oraz pracy popularyzatorskiej Profesora. Był on także skutecznym

propagatorem zagadnień wychowania seksualnego oraz wychowawcą-praktykiem i – jak już wspomniano – długoletnim instruktorem harcerskim, żeglarzem i animatorem kultury.

Urodził się 20 września 1929 roku w Piastowie w rodzinie nauczycielskiej. Jego ojciec Stefan Jaczewski (1890–1947) był uczestnikiem strajku szkolnego 1905 roku, absolwentem uniwersytetu w Genewie, biologiem, długoletnim nauczycielem, dyrektorem gimnazjum i liceum w Milanówku, organizatorem tajnego nauczania. Matka – Maria ze Świątkowskich – była jedną z pierwszych nauczycielek wychowania fizycznego, skautką jednej z pierwszych drużyn skautowych w Warszawie, aresztowaną za tę działalność w 1914 roku i wywiezioną do Petersburga, gdzie przebywała w więzieniu, członkinią POW i Legii Kobiet, legionistką w stopniu sierżanta, uczestniczką walk pod Wilnem w 1920 roku, a po wojnie – działaczką kobiecych organizacji paramilitarnych. Dziadek ojczysty Artur Louis Jaczewski (1863–1932) studiował w Szwajcarii, był profesorem, założycielem w 1907 roku i dyrektorem Instytutu Mykologii w Petersburgu (obecnie Laboratorium Mykologii i Fitopatologii im. A. Jaczewskiego) (Radzik, 2010, s. 85, 91, 93). W roku 1934 rodzina Jaczewskich przeniosła się z Piastowa do Milanówka.

W czasie okupacji profesor Jaczewski uczęszczał do szkoły stolarskiej i uczył się na tajnych kompletach. Od lipca 1942 roku należał do Szarych Szeregów, będąc zastępowym, a potem drużynowym „Zawiszy”. Po wojnie uczestniczył w odbudowie struktur harcerstwa, a równocześnie zaangażował się w działalność podziemną w tzw. grupie „Krzysztofa”, w związku z czym został aresztowany (w procesie grupy zapadły trzy wyroki śmierci, a zostały wykonane dwa). Po uwolnieniu musiał się ukrywać do amnestii w 1947 roku. Działał nadal w harcerstwie, będąc m.in. hufcowym Hufców Harcerzy Inowrocław-Wschód i Żoliborz. W 1949 roku, w okresie podporządkowywania harcerstwa Związkowi Młodzieży Polskiej, z przyczyn politycznych został usunięty z ZHP.

Swoją karierę zawodową rozpoczął od ukończenia w latach 1947–1952 studiów medycznych na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Warszawie. Studiował w trudnych warunkach powojennej warszawskiej rzeczywistości, wybrawszy jako specjalizację pediatrię pod kierunkiem prof. Władysława Szenajcha, wybitnego wykładowcy-wychowawcy i humanisty, który silnie podkreślał potrzebę poznania najpierw dziecka w jego rozwoju, a potem dopiero chorób dzieci. Był starostą roku i współorganizatorem pierwszego rocznika o specjalności pediatrii.

Po studiach w 1953 roku wyjechał do Gorlic w Beskidzie Niskim, z którym związał się uczuciowo do śmierci – wrócił tam po latach, zbudował swój dom i mieszkał. Był organizatorem i pierwszym ordynatorem Oddziału Pediatricznego w szpitalu powiatowym i kierownikiem Przychodni Matki i Dziecka w Gorlicach. Przyczynił się do ograniczenia śmiertelności niemowląt z powodu biegunki, która była wówczas na wsi powszechna, a przyczyn śmierci nawet nie diagnozowano. Jako pierwszy użył w leczeniu małych dzieci kroplówki, wówczas tam niestosowanej. Pod koniec pracy w Gorlicach przeprowadził badania nad umieralnością niemowląt na wsi, potwierdzając swoje obserwacje, że ogromna większość takich przypadków nie była wówczas zbadana przez lekarza. Tej tematyce były poświęcone jego pierwsze publikacje naukowe. W 1955 roku otrzymał stypendium w Instytucie Matki i Dziecka w Warszawie.

Od roku 1956 pracował w Instytucie Matki i Dziecka oraz jako asystent, a później adiunkt w Katedrze Propedeutyki Pediatrii Akademii Medycznej, prowadząc pod kierunkiem prof. Władysława Szenajcha i prof. Zofii Lejmbach badania z zakresu rozwoju i wychowania seksualnego dzieci i młodzieży. W roku 1960 jako lekarz szkolny zorganizował gabinet lekarski i Zakład Medycyny Szkolnej podległy Katedrze Propedeutyki Pediatrii AM w Liceum Ogólnokształcącym im. Joachima Lelewela w Warszawie, gdzie kierował zespołowymi – pierwszymi w Polsce – longitudinalnymi badaniami nad rozwojem dzieci i młodzieży oraz prowadził pierwsze w Polsce lekcje uświadamiania seksualnego dla uczniów klasy V w ramach przysposobienia do życia w rodzinie. Zwrócił uwagę na postępującą dysharmonię między przyspieszonym dojrzewaniem biologicznym i dojrzewaniem seksualnym młodzieży, przy równoczesnym opóźnieniu jej dojrzewania psychicznego, co nazwał „zjawiskiem rozszczepienia dojrzewania”. Zjawisko to jest przyczyną wielu problemów społecznych, w tym nieprzystosowania społecznego młodych ludzi. Jako głównego winowajcę wskazał szkołę, która traktuje nawet pełnoletnich uczniów jak dzieci.

Równolegle do pracy naukowej Profesor przez 27 lat, w latach 1956–1985, prowadził szeroko pojętą praktyczną działalność pedagogiczną w harcerstwie, kierując najpierw drużyną, a potem szczerem harcerskim o specjalności żeglarskiej na terenie wymienionego liceum. Obok klasycznej pracy harcerskiej, do której zaliczają się zbiórki, wycieczki, obozy letnie i zimowe, obejmowała ona pracę klubową, popularyzację muzyki poważnej, budowę sprzętu pływającego i organizację rejsów żeglarskich

(m.in. Dunajem i na „Zawiszy Czarnym”), wreszcie budowę własnej bazy – „chaty” w Beskidzie Niskim, a nawet hodowlę zwierząt w tych warunkach. Można powiedzieć, cytując Profesora, że było to harcerstwo „totalne”, odpowiadające na wiele potrzeb dorastającej młodzieży i zagospodarowujące niemal całkowicie jej czas wolny. O skuteczności przyjętej przez Profesora metody świadczą setki wychowanków, w tym wyróżniające się działalnością na różnych polach jednostki, wspominających ze wzruszeniem przeżycia z czasów przynależności do szczepu. Później, w latach 90., wykorzystując metody harcerskie, organizował w „chacie” pobyty młodych pacjentów z zaburzeniami psychosomatycznymi jako drużyny „Knieja”.

Dalsze badania naukowe dotyczyły rozwoju seksualnego, edukacji seksualnej oraz patologii rozwoju. W ramach Zakładu Medycyny Szkolnej powstała w końcu lat 60. przy ul. Nowogrodzkiej pierwsza w Polsce poradnia rodzinna dla młodzieży, zajmująca się poradnictwem seksuologicznym, antykoncepcją oraz zwalczaniem uzależnień. Placówka prowadziła obok poradnictwa badania naukowe (np. na temat samobójstw młodzieży szkolnej) oraz m.in. socjoterapię. Na ich podstawie Profesor opracował koncepcję całościowego ujęcia zjawisk patologii i niedostosowania społecznego. Teoria ta wzbudziła zainteresowanie za granicą i była prezentowana na Uniwersytecie w Kolonii. Badania te zostały jednak przerwane na skutek najpierw pożaru placówki, a potem wrogości władz, nieprzychylnych do wiadomości, że takie zjawiska mogą w panującym wówczas ustroju występować.

Od roku 1962 Profesor prowadził wykłady z higieny szkolnej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorat z medycyny, napisany pod kierunkiem prof. Zofii Lejmbach, dotyczący zagadnień rozwoju i zachowań seksualnych, obronił w 1963 roku, a rozpoczęte przez Profesora badania w późniejszych latach kontynuowali jego doktoranci.

W latach 70., będąc kierownikiem Katedry Propedeutyki Pediatrii II Wydziału Lekarskiego, przeniósł się z Akademii Medycznej na Uniwersytet Warszawski, gdzie już wcześniej kierował Zakładem Higieny Szkolnej. W roku 1972 habilitował się w Akademii Medycznej z zakresu medycyny szkolnej na podstawie pracy *Znaczenie okresu dojrzewania dla kształtowania się postaw seksualnych młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem chłopców (w świetle badań ciągłych grupy młodzieży i uzupełnionych innymi metodami badawczymi)* (Warszawa 1972). Zorganizował Katedrę Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Wychowania i nią kierował. W ramach działalności tej katedry

prowadził przez 10 lat seminaria dla wykładowców tego przedmiotu na uczelniach. Przez dwie kadencje był prodziekanem Wydziału Pedagogicznego. Tytuł profesora nauk humanistycznych otrzymał 29 listopada 1989 roku. Zaproszony przez Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu w Kolonii, przez 17 lat prowadził tam stałe zajęcia na temat rozwoju seksualnego oraz pedagogiki Janusza Korczaka. Przerodziły się one we współpracę naukową oraz wymianę kadry i młodzieży – łącznie około 450 Polaków wyjechało do Niemiec, a około 150 Niemców odwiedziło Polskę. Później zaowocowało to znaczną materialną pomocą strony niemieckiej w stanie wojennym. Wypromował ośmiu doktorów medycyny i pedagogiki, wśród których jest obecnie prof. dr hab. Zbigniew Izdebski, i kilkuset magistrów, był recenzentem w czterech przewodach habilitacyjnych i doktorskich. Profesorem Uniwersytetu Warszawskiego był do przejścia na emeryturę w 1995 roku. Na emeryturze zorganizował i kierował pierwszym w Polsce Podyplomowym Studium Wychowania Seksualnego na Wydziale Pedagogicznym UW. Pracował w tym czasie również w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, w Wyższej Szkole Społeczno-Ekonomicznej w Warszawie, prowadząc wykłady za pośrednictwem kanału edukacyjnego Edusat, i w Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku. Później zorganizował studia wyższe w Gorlicach w formie filii WSSE oraz zamiejscowe grupy studentów pedagogiki. Łącznie studia licencjackie w tej formie ukończyło około 450 osób, a studia magisterskie – około 150. Należy dodać, że był znakomitym wykładowcą, przedstawiającym jasno, przejrzyście i z dużym poczuciem humoru najtrudniejsze nawet zagadnienia.

Obok działalności naukowej istotnym obszarem aktywności twórczej Profesora była jego praca popularyzatorska. Jako jej źródła można wskazać aktywność zawodową jako pediatry oraz społeczną jako instruktora harcerskiego. Początkowo prowadził odczyty w ramach „uniwersytetu dla rodziców”. Od roku 1960 prowadził przez 28 lat w Telewizji Polskiej miesięczne audycje dla szkół w ramach nauki o człowieku, w tym cykl „Sprawy 15-latków” – pierwszy tego typu program na świecie. Od połowy lat 60. na łamach popularnego wśród młodzieży miesięcznika PCK „Jestem” przez niemal 30 lat publikował felietony z cyklu „Kultura Seksualna”. Uczestniczył jako konsultant w produkcji dwóch filmów dydaktycznych. Pisał też felietony do tygodnika „Na Przełaj”.

Wydał 39 książek, w tym 15 wznawianych – z konieczności wymienię tylko niektóre, pomijając współautorów i współredaktorów – są wśród

nich monografie: pionierskie: *Erotyzm dzieci i młodzieży* (1970, 1973), *Rozwój erotyczny* (1982, 1992, 2002), *Seksualność dzieci i młodzieży. Pół wieku badań i refleksji* (2014); studia i raporty z badań: *Postawy młodzieży wobec spraw seksualnych, małżeństwa i rodziny w Europie (wstępny raport z badania międzynarodowego)* (1980); podręczniki: *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania* (1994, 1998, 2001, 2003, 2005) – przez długi czas jedyny i podstawowy podręcznik z tej dziedziny; wielokrotnie wznawiane w dużych nakładach książki popularyzujące zagadnienia rozwoju erotycznego, tłumaczone na języki obce: czeski (dwa tytuły), rosyjski (dwa tytuły) i litewski, które dobrze przysłużyły się młodemu pokoleniu; poradniki: *Medycyna w plecaku* (1962, 1967), *Gawędy drużynowego* (1983, 2015), oraz wspomnienia: *Książka moich wspomnień* (2009) i *Harcerstwu zawdzięczaam bardzo wiele...* (2018).

Uczestniczył w wielu międzynarodowych kongresach i sympozjach naukowych, m.in. w Berlinie, Dreźnie, Halle, Rostocku, Warnie, Sztokholmie, Pradze, Pardubicach, Kolonii, Landau, Luksemburgu, Moskwie, Viersen i Sonnenburgu.

Profesor jest autorem teorii rozszczepienia dojrzewania oraz teorii tzw. wirazu rozwojowego. W kraju i za granicą popularyzował wiedzę o Januszu Korczaku i jego dorobku. Wypowiadał się wielokrotnie za potrzebą funkcjonowania lekarzy szkolnych i rozwijania specjalizacji lekarskiej w tej dziedzinie.

Był współzałożycielem i prezesem Towarzystwa Zdrowia Seksualnego, przewodniczącym sekcji medycyny szkolnej Towarzystwa Pediatrycznego oraz członkiem władz Towarzystwa Rozwoju Rodziny i Towarzystwa Seksuologicznego. Był Honorowym Członkiem Towarzystwa Rozwoju Rodziny, a także przez dwie kadencje członkiem Rady Naczelnej ZHP, współorganizatorem Kręgu Instruktorów Harcerskich im. A. Małkowskiego w Warszawie oraz członkiem Rady Naukowej Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

Poza tym wszystkim był też melomanem i znawcą muzyki poważnej, którą propagował czynnie w czasie swojej pracy wychowawczej.

Profesor Jaczewski był znanym uczonym o wybitnym dorobku naukowym, znakomitym wykładowcą, a równocześnie, co nie jest łatwe, a przez to i częste, wychowawcą-praktykiem, człowiekiem wrażliwym, podejmującym działalność tam, gdzie ona jest potrzebna. Był humanistą, zainteresowanym wieloma aspektami współczesnego świata, życzliwym ludziom

i nieobojętnym na problemy środowiska, wzorem naukowca-badacza, dydaktyka i pedagoga-wychowawcy. Cieszył się szacunkiem i uznaniem środowiska akademickiego i licznych wychowanków. Za swoją długoletnią pracę został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Krzyżem Armii Krajowej, Złotym Medalem im. Alberta Schweitzera nadanym przez Światową Akademię Medycyny i Medalem im. Janusza Korczaka. W roku 2016 Uniwersytet w Kolonii przyznał mu „Human Award 2016” w uznaniu jego wkładu dla rozwoju związków wzajemności: między Zachodem, Wschodem, Północą i Południem, ludźmi młodymi i starymi, osobami sprawnymi i niepełnosprawnymi, ludźmi żyjącymi w potrzebie i w wygodzie.

W dniu 26 kwietnia 2018 roku w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego odbyło się seminarium „Profesor Andrzej Jaczewski i jego myśl”, a w dniu 7 listopada 2018 roku – w czasie uroczystego posiedzenia Senatu Krakowskiej Akademii – profesor Andrzej Jaczewski otrzymał tytuł Profesora Honorowego. W roku 2019 w Oficynie Wydawniczej KFM ukazała się poświęcona mu książka *O harmonijny rozwój człowieka. Myśl pedagogiczna Profesora Andrzeja Jaczewskiego*, a w roku 2020 otrzymał „Medal Za Zasługi dla Rozwoju Polskiej Pedagogiki” nadany przez Kapitułę Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN.

Zmarł 13 października 2020 roku w Gorlicach. Godnie i uczciwie przeżył ponad 90 lat. Profesor Maciej Tanaś, dziekan Wydziału Nauk Pedagogicznych Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, napisał o nim: „Niekwestionowany, oryginalny i olbrzymi dorobek naukowy na pograniczu medycyny i pedagogiki, a także piękny przykład własnego życia i godne czyny, wyznaczyły nowe perspektywy naukom pedagogicznym oraz sprawiły, że Profesor zyskał olbrzymi, w pełni zasłużony szacunek” (Tanaś, 2019).

Bibliografia

- Izdebski, Z. (2019). Pionierskie badania Andrzeja Jaczewskiego – ich kontynuacja i kontynuatorzy. Od seksuologii rozwojowej do seksuologii społecznej i pedagogiki seksualnej. W: J. Wojtycza (red.), *O harmonijny rozwój człowieka. Myśl pedagogiczna Profesora Andrzeja Jaczewskiego* (25–42). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.

- Izdebski, Z. (red.) (2009). *O człowieku i jego rozwoju nie tylko seksualnym. Prace dedykowane Profesorowi Andrzejowi Jaczewskiemu*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Jaczewski Andrzej, Nauka Polska, <https://nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=29437&k=pd6opd> (dostęp: 31.08.2018 r.).
- Jaczewski, A. (1962, 1967). *Medycyna w plecaku*. Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie.
- Jaczewski, A. (1970, 1973). *Erotyzm dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Jaczewski, A. (1972). *Znaczenie okresu dojrzewania dla kształtowania się postaw seksualnych młodzieży ze szczególnym uwzględnieniem chłopców (w świetle badań ciągłych grupy młodzieży i uzupełnionych innymi metodami badawczymi)*. Rozprawa habilitacyjna. Warszawa.
- Jaczewski, A. (1983). *Gawędy drużynowego*. Warszawa: Komenda Chorągwi Stołecznej ZHP.
- Jaczewski, A. (1998). *Nasze dzieci dorastają. Rady dla rodziców i wychowawców*. Warszawa: PZWL.
- Jaczewski, A. (2009). *Książka moich wspomnień*. Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji.
- Jaczewski, A. (2014). *Seksualność dzieci i młodzieży. Pół wieku badań i refleksji*. Warszawa: Difin.
- Jaczewski, A. (2015). *Gawędy drużynowego*. Kraków: Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP.
- Jaczewski, A. (2018). *Harcerstwu zawdzięczam bardzo wiele...* Kraków: Fundacja Wczoraj i Dziś.
- Jaczewski, A. (red.) (1994, 1998). *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Jaczewski, A. (red.) (2001, 2003, 2005). *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania: podręcznik dla studentów uczelni pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Jaczewski, A., Łodziński, K. (1962). *Medycyna w plecaku*. Warszawa: Wydawnictwo Harcerskie.
- Jaczewski, A., Ptaszkowski, P. (2010). *Wysowa. Przewodnik, gawęda*. Tuchów: Mała Poligrafia Redemptorystów.
- Jaczewski, A., Pyżuk, M. (1964). Wstępne wyniki badań nad wiekiem dojrzewania chłopców i dziewcząt jednej ze szkół warszawskich. *Materiały Instytutu Matki i Dziecka*, 4.
- Jaczewski, A., Radomski, J. (1979). *Wychowanie seksualne i problemy seksuologiczne wieku rozwojowego*. Warszawa: PZWL.

- Kozakiewicz, M. (1980). Postawy młodzieży wobec spraw seksualnych, małżeństwa i rodziny w Europie (wstępny raport z badania międzynarodowego). W: M. Kozakiewicz, A. Jaczewski, J. Radomski, *Raport z badań nad seksualizmem dzieci i młodzieży w Polsce*. Warszawa: Towarzystwo Rozwoju Rodziny.
- Kozakiewicz, M., Jaczewski, A., Radomski J. (1980). *Postawy młodzieży wobec spraw seksualnych, małżeństwa i rodziny w Europie (wstępny raport z badania międzynarodowego)*. Warszawa: Towarzystwo Rozwoju Rodziny.
- Obuchowska, I., Jaczewski, A. (1982, 1992). *Rozwój erotyczny*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Obuchowska, I., Jaczewski, A. (2002). *Rozwój erotyczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Profil Andrzeja Jaczewskiego na Facebooku, https://www.facebook.com/jaczewskiandrzej/posts/906747129520063?__tn__=K-R (dostęp: 31.08.2018 r.).
- Radzik, A. (2010). Artur Jaczewski (1863–1932) – twórca mykologii rosyjskiej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica*, 9, 85–93.
- Tanaś, M. (2019) [fragment recenzji na okładce]. W: J. Wojtycza (red.), *O harmonijny rozwój człowieka. Myśl pedagogiczna Profesora Andrzeja Jaczewskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Wojtycza, J. (red.) (2019). *O harmonijny rozwój człowieka. Myśl pedagogiczna Profesora Andrzeja Jaczewskiego*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.